

lyokat elemezve kiderül, hogy a biológiai szaporodás vonatkozásában is hanyatló irányzatot látunk. A falu számbelileg már nem reprodukálja önmagát, illetve már nem szüli újra a szövetkezeti parasztságot.

Az egész folyamatot végső fokon természetesnek, az ipari fejlődés következményének kell tekintenünk. A falusi települést legfontosabb jellegzetességeivel együtt elsősorban a hagyományos, igaerőn alapuló mezőgazdaság alakította ki — a maga saját kulturális vetületeivel —, és a gépesített, automatizált, integrált mezőgazdasági termelés alakítja a legmélyrehatóbban. Ebben a vonatkozásban a falu határához kötött szövetkezet csupán üzemszervezési keret, amelyet az újabb termelési technikai megoldások már fellazítanak. Az egész átalakulás dinamikájában azonban ez az egyik legfontosabb, mondhatjuk, döntő láncszem.

Ha tehát bármely faluban pillanatfelvételt készítünk, és a szövetkezet szerepét a jelenlegi tagság anyagi és szellemi módosodásában, ennek függvényében fejezzük ki, legfeljebb pillanatnyilag érvényes és éppen a kifejtett okok miatt elkerülhetetlenül felszínes képet kapunk.

A hagyományos mezőgazdaság kora — minden velejárójával együtt — lejárt, éppúgy, ahogy az iparban elvesztette döntő szerepét a kisipari termelés. A falu fejlődése, alakulása egész társadalmunk fejlődésének függvényévé vált, jelenleg pedig felgyorsult ütemben következnek be azok a változások, amelyeknek végeredménye a falu és város közötti lényeges különbségek fokozatos eltűnése lesz.

Pap István

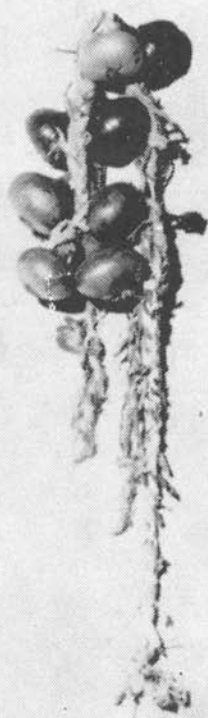
Szövetkezeti demokrácia

A szövetkezeti demokrácia a különböző szövetkezeti fajták működésének legfontosabb alapelve, s mindig az adott társadalmi viszonyok egészének figyelembevételével lehet és kell vizsgálni. Ahogy nem beszélhetünk szövetkezetekről általában (mivel ezek bizonyos gazdasági, kulturális, áruforgalmi, pénzügyi vagy egyéb tevékenység megszervezésének csak formái, tartalmuk az adott társadalmi körülményektől függ), nincs szövetkezeti demokrácia sem általában.

Ilyen megfontolásokból kiindulva, a szövetkezeti demokráciával kapcsolatos vizsgálódásainkat a mezőgazdasági termelőszövetkezetek (mtszt) körére szűkítjük le. Nemesak e termelőegységeknek a mezőgazdaságunkban és parasztságunk életében betöltött szerepével magyarázható ez, hanem azzal is, hogy a szövetkezeti demokrácia elvének értelmezése és alkalmazásának mélysége legélesebben e szövetkezeti fajtánál észlelhető; ez az elv az mtszt-ek mint gazdasági és társadalmi egységek működésének fokmérője, a szervezet mechanizmusának zsinórmértéke. Kifelé ez az elv határozza meg a szövetkezet szerveinek jogkörét, vagyis a szövetkezet demokratikus vezetésének határait, belső viszonylatban annak értékmérője, hogy mennyire a tagságé a szövetkezet és mennyiben tekinti azt magáénak, milyen mértékben hallatja hangját és érvényesíti akaratát a szövetkezet ügyvezetésében. Ilyen megvilágításban nem kétséges, hogy a szövetkezeti élet mindennapos problémái kapcsán éppúgy, mint az alapvető szövetkezeti kérdések megoldásakor, ezzel az alapelvvel nap nap után találkozunk. S még ha paradoxonnak hangzik is, a szövetkezeti demokrácia az elvek leggyakorlatibbja; ez szabja meg a szövetkezeti élet egész gyakorlatát. Ezért olyan fontos, ezért kell ismernie mindenkinek, aki a szövetkezeti elmélet és gyakorlat bármely oldalával kíván foglalkozni.

BARTHA ÁRPÁD
FOTÓI

1. Élet (a „Falun“ című sorozatból)
2. Viharmadár („A fák“ című sorozatból)

A szocialista szövetkezeti demokrácia lényegét és funkcióját csakis akkor értjük meg teljesen, ha forrásait tisztázzuk. Ezek: a szocialista demokrácia, a szövetkezeti tulajdon és a szövetkezet gazdasági-szervezeti önállósága.

Első helyen említjük a szocialista demokráciát, mert e nélkül a másik két forrás önmagában még nem teremti meg a szocialista szövetkezeti demokráciát, és nem is biztosítaná a zavartalan működést. Ennek bizonyítására megemlítjük, hogy a kapitalizmus körülményei között működő szövetkezetekben, bár jelen van a szövetkezeti tulajdon és a gazdaság bizonyos fokú önállósága, a szövetkezeti demokrácia a kezdeti próbálkozás után a legtöbb esetben fokozatosan elsorvad. Másfelől ismeretes, hogy a szocialista demokrácia fejlettségi színvonala általában közvetlen módon kihat a szövetkezeti demokrácia alakulására. Szocialista szövetkezeti demokráciát elképzelni sem lehet a szocialista állam teremtette körülmények nélkül. Ezért állíthatjuk, hogy a szocialista demokrácia a szövetkezeti demokrácia politikai forrása.

Valójában, az mtsz működését meghatározó legalapvetőbb tényezők a szövetkezeti tulajdon és az a tény, hogy a szövetkezet tagjai sokoldalú tevékenységének majdnem az egészét átfogó szocialista társadalmi és gazdasági szervezet. A szocialista szövetkezeti demokrácia létjogosultságát mindazonáltal nemcsak a működését meghatározó, említett tényezőkből meríti, még ha azokkal a legszorosabb összefüggésben van is, hanem a szocialista demokráciából mint az egész társadalmi rendszerünket átfogó vezérelvből. A szövetkezeti demokrácia a szocialista demokráciának egyik megnyilvánulási formája, és leglényegesebb kifejezője a szövetkezeti parasztság tevékenységét érvényre juttató tényezőknek.

A szövetkezeti mezőgazdaságban — éppen úgy, mint egész gazdasági és társadalmi életünkben — a tömegek részvétele az ügyek vezetésében, a hozandó intézkedések kidolgozásában, végrehajtásában az mtsz termelőeri és termelési viszonyai állandó tökéletesítési folyamatának egyik fontos vonása. Figyelembe véve a termelőszövetkezetek maguk elé tűzött feladatait, amelyek már túllépik a belső termelőtevékenység kereteit, és szorosan összefonódnak az egész falut érdeklő helyi társadalmi-művelődési kérdések megoldására irányuló tevékenységgel, az mtsz-ekben folyó demokratikus tevékenység szorosan összefügg és összehangolódik a társadalmi-politikai demokrácia, tehát a szocialista demokrácia egészével, a mai szocialista szövetkezeti falu számtalan s egyre magasabb szinten és igényeknek megfelelően felvetett kérdéseinek gyakorlati demokratikus megoldásával.

Mint ahogy nem felelne meg a valóságnak annak állítása, hogy minden egyes állampolgár aktívan részt vesz a közügyek intézésében, a szocialista társadalom vezetésében, úgy eszményített volna annak fenntartása is, hogy az mtsz belső ügyvezetésében minden egyes szövetkezeti tag egyenlő mértékben vesz részt, bár ilyen vagy olyan formában a szövetkezeti demokrácia épp ebbe az irányba mutat, ezt követeli meg az együttélés, a közös munka a faluban és a szövetkezetben.

A szövetkezeti tulajdon — hazai viszonylatban — a szocialista tulajdon egyik formája, amely az össznépi, állami tulajdonnal egyszintű, azonban szűkebb körű csoporttulajdon. Az mtsz-ek e társadalmi tulajdonon alapuló kollektív vállalatok. Ez nemcsak azt juttatja kifejezésre, hogy a szövetkezeti tulajdon gazdái maguk a szövetkezeti tagok, hogy azzal maga a tagság rendelkezik, hanem azt is, hogy a szövetkezeti tulajdonnal való rendelkezés nem járhat az osztársadalmi érdek sérelmével.

A szocialista tulajdonnak ez a formája kezdetben a szövetkező személyek vagyoni hozzájárulásával jön létre, majd a gazdasági tevékenység eredményeként fej-

lődik, s végső kifejttségében — egy-egy mtsz keretei között — megoldja a termelőeszközök teljes társadalmasítását. Ezért tekinthető a szövetkezeti tulajdon a szövetkezeti demokrácia gazdasági forrásának.

A demokrácia és a tulajdonforma viszonyából kiindulva megállapíthatjuk, hogy egy-egy szövetkezet tagságának a közös termelőeszközökhöz való viszonyában ugyanaz érvényes, mint az állampolgárok és az állam tulajdonában lévő termelőeszközök közötti viszonylatban. A különbség abban áll, hogy az előbbi a szövetkezeti tagság színvonalán valósítja meg a termelőeszközök társadalmasításának fokát, az utóbbi pedig mindezt az egész nép színvonalán váltja valóra. Ennek konkrét megnyilvánulása az mtsz-ek egymáshoz viszonyított teljes gazdasági önállósága, a közvetlen jövedelem-átcsoportosítás lehetetlensége a termelőszövetkezetek között. Mivel a szövetkezet tagjai nemcsak dolgozói, hanem egyben tulajdonosai is az általuk létrehozott gazdaságnak, az ennek alapját alkotó tulajdon szorosan köti össze e tulajdonos dolgozókat a „vállalattal” és annak munkaeredményeivel, mozgásba hozva ezzel olyan közgazdasági tényezőket, amelyek a más tulajdonra alapuló gazdálkodás körülményei között másképpen hatnak. Ugyanakkor erősíti a csoport tulajdonérzetét, megalapozza a gazdaság demokratikus vezetésének szükségességét is. A tulajdon szövetkezeti formáját éppen az teszi indokolttá, hogy bizonyos területeken megkönnyíti a tagság érdekeinek összekapcsolását az általános társadalmi érdekekkel. Ha azonban a közgazdasági ösztönzők rendszere nem biztosítja a harmóniát az össznépi és csoportérdekek között, akkor a szövetkezeti tag jövedelmének közvetlen függése a szövetkezet munkájának eredményeitől már nem erény, hanem hiba. Szükséges hangsúlyozni, hogy a gyakorlatban nem a szocialista tulajdon két formája közötti különbségek a lényegesek, hanem az, hogy mindkettő ugyanahhoz a típushoz tartozik, s kölcsönösen kiegészítik egymást.

A szövetkezeti demokrácia intenzitásának foka egyenes arányban áll a tagok életszínvonalának emelkedésével, ami viszont a szövetkezeti tulajdon fejlesztésének függvénye. Ez pedig csak a termelés és a jövedelem állandó növelésével, a tagság közvetlen anyagi érdekelttségével érhető el. Így kapcsolódik össze végső soron az anyagi érdekelttség és a demokrácia elve, amelynek megvalósulási módja a helyi lehetőségektől, a gazdaság fejlettségi színvonalától és sok más tényezőtől függ.

A szövetkezeti tulajdon tette lehetővé szövetkezeteinkben elvileg a tagok teljes gazdasági egyenlőségét, azonos helyzetet teremtve minden tag számára a termelőeszközökhöz való viszonyában. Ez lényeges elem, hiszen ha nincs gazdasági értelemben vett szövetkezeti demokrácia, nem lehet önálló gazdálkodásról sem beszélni, ami a helyi kezdeményezés és öntevékenység elengedhetetlen feltétele.

Harmadik forrásként a termelőszövetkezet gazdasági-szervezeti önállóságát kell megemlítenünk. A tagok érdeke az önállósult — de semmiképpen sem elkülönült — szövetkezeti érdekekben s az ennek megfelelő szervezeti formában jut kifejezésre. Ismeretes, hogy a szövetkezet egyfelől személyek társulásaként keletkező önálló társadalmi szervezet, másfelől sajátos társadalmi tulajdonon alapuló kollektív vállalat, ami együttesen a jogi személyiség intézményében jut kifejezésre. Ezért tekinthető az említett önállóság a szövetkezeti demokrácia szervezeti forrásának.

Ha a szövetkezet vezetősége s még inkább a megyei szövetkezeti szövetség vagy az államigazgatás helyi illetékes szervei figyelmen kívül hagyják az mtsz gazdasági-szervezeti önállóságát, leszűkül az a kör, amelyen belül valósággá válhat a belső gazdasági vezetés s egyben a szövetkezeti demokrácia. Ez pedig mindenképpen a szövetkezeti közösség, az egész társadalom hátrányára van. Ha az mtsz gazdasági-szervezeti önállóságát szövetkezeten kívüli szerv mellőzi, annak legvalószínűbb következménye, hogy erre az mtsz a maga módján reagál; vagy az utasításoknak

meg nem felelő módon jár el, ami adott esetben fegyelemsértésnek is minősíthető, vagy pedig a „maga módján“ jár el, de az utasításoknak és ajánlásoknak megfelelően tájékoztatja (tehát félrevezeti) az illetékes szerveket. Utóbbi eljárásával a szervezetet vezetősége vagy a belső lehetőségek lebecsülését és az elért, illetve elérhető eredmények minimalizálását kívánja elérni, vagy pedig éppen ennek ellenkezőjéről szeretné meggyőzni az illetékeseket, elleplezve a belső szervezettel és vezetéssel kapcsolatos, illetve a gazdasági tevékenységben mutatkozó hiányosságokat. S bár a szervezeti demokráciát ez esetben a külső irányító szervek valamelyike sértette meg, mégsem tekinthetünk el attól, hogy a belső vezető szerv mindkét esetben helytelenül járt el.

A szervezeti demokrácia egyik megnyilvánulási formája és egyben leglényesebb kifejezője a demokratikus termelőszervezeti öngazgatás. Ez azt jelenti, hogy megszabott keretek között, önállóan alakítja ki belső szervezeti életét, önállóan gazdálkodik. Az mtsz belső önállósága a szervezetet szocialista társadalmi és gazdasági-szervezeti alkatából következik. A tagok a szervezetet gazdái, s ennél fogva a szervezetet gazdasági vezetése, vagyoni ügyeinek intézése, szervezeti és társadalmi életének irányítása másnak jogkörébe nem tartozhat, ez magának a tagságnak a joga. Ez az önállóság még azt is jelenti, hogy a tagság maga szervezi meg a belső igazgatást, a jogszabályok keretei között maga határozza meg szervezeti felépítését, maga választja, bízza meg vagy jelöli ki a belső szervek tagjait, és a funkciók ellátására a tisztségviselőket. Az, hogy a tagok maguk dönthetnek a legkülönbözőbb kérdésekben, tulajdonosi minőségük következménye, ami egyben jelzi azt, hogy szoros összefüggés van a szervezeti demokrácia szervezeti és gazdasági forrása között.

Ha a szervezeti önállóságot úgy fogjuk fel, hogy a szervezetet nem illeszkedik bele az állam általános politikai és gazdasági feladatainak megvalósításába, akkor az végső soron a szervezeti csoportérdek és az ösztöni érdek szembeállításához vezet. Ugyancsak torzítás az is, ha a szervezetek irányításában nagymérvű a központosítás, az utasítás, s ez akadályozza a szervezeti önkormányzat kialakítását. Elengedhetetlen tehát a csoport- és az általános társadalmi érdekek összehangolása. Érthető, miért szükséges harcolni nemcsak az „önállóságot“, hanem a bürokratikus-központosító torzulások ellen is. Csakis így érhető el a szervezeteknek az egységes szocialista népgazdaságba történő bekapcsolása, így akadályozható meg az önkormányzat gyengülése. Bár az említett torzulások ma egyre ritkábbak, mégis előfordulnak, és megzavarják a szervezetet demokratikus fejlődését. A gyakorlatban tehát mindkét véletel el kell kerülni. Nem képzelhető el egészséges viszony a szocialista állam és a szervezet között, ha az mtsz az államérdek, az ösztöni érdek ellen működik, de akkor sem, ha az állam — igazgatási szervei révén — „dirigálni“ igyekszik a szervezeteknek. Az állam és a szervezet viszonya mindenekelőtt gazdasági vonatkozásban fejeződik ki, hiszen az mtsz részt vesz a szocialista tervgazdálkodásban; esetenként éppen az önállóság és a terveysítás helyes összehangolása jelent problémát.

Lényeges az, hogy az állam a gazdasági szabályozás eszközével irányítsa a szervezeteket a társadalmi érdek követésére, és hogy az mtsz vezetői megtalálják érdekeik és az ösztöni érdekek összehangolásának útját. Ez a szervezetet gazdasági-szervezeti önállóságának helyes értelmezése.

A szervezeti demokrácia sajátos jellemvonásai

Szocialista viszonyaink között a demokratikus fejlődés a gazdasági egységek minden kategóriájára, minden állami és társadalmi szervezetre egyaránt jellemző. A megvalósulás módja azonban esetenként változik, sajátosságokat mutat.

Az mtsz-ek viszonylatában e sajátosságok mindenekelőtt abból fakadnak, hogy a tagok önkéntes egyesülése révén létrehozott különleges vállalatokról van szó. A tagság akarata magának a szövetkezetnek a létét is meghatározza, ami még inkább nyilvánvalóvá teszi, hogy a szövetkezeti élet bármely vonatkozásában a tagság — az alapszabályzatban előírt szervek révén — maga döntjön. E demokratikus úton érvényesíthető döntési jog pedig tágabb problémakört ölel fel, mint sok más gazdasági egység esetében; a tagok maguk döntenek a gazdasági tevékenység fő irányának meghatározása, a belső rendszabályok megállapítása, a munkajavadalmazási formák s általában a jövedelemelosztás tekintetében, az ügyvezető és ellenőrző szervek megválasztásában és sok más kérdésben. Mindebből következik tehát, hogy a szövetkezeti szövetségek vagy az állami szervek — a törvényben meghatározott esetek, keretek kivételével — nem szólhatnak bele (a szövetkezeti demokrácia megsértése nélkül) az mtsz belső ügyvezetésébe, nem foganatosíthatnak intézkedéseket olyan ügyekben, amelyekben döntési joga a tagságnak, a belső szerveknek van.

A szövetkezeti demokrácia megvalósulásának sajátos feltételei biztosítottak. Megfelelő szervezeti keretek között, mint például a brigádgyűlés vagy az ösztagságot felölelő közgyűlés, minden mtsz-tagnak megvan a lehetősége arra, hogy véleményét kifejtse, bármely személyt vagy belső szervet felelősségre vonjon, és szavazatával döntsön a közösséget érdeklő kérdésekben. A gyakorlatban nemegyszer e lehetőségek és gyakorlati érvényre juttatásuk között hiányzik az összhang, ami azzal magyarázható, hogy a külső szervek vagy a belső vezetők nem adnak lehetőséget a vélemények kifejtésére, a felmerülő kérdések megvitatására, ily módon fékezve a demokratizmus kibontakozását. E jelenségek és a vétkes személyek ellen a legnagyobb szigorral és következetességgel kell fellépni. Ez mindenekelőtt a tagság dolga, s meg is teszi, ha képes rá, ha megvan benne a tudatosságra alapozott erő, hogy éljen a törvény adta lehetőségekkel. A tagság kizárólagos döntési jogának és akaratának tiszteletben tartása nemcsak azért szükséges, mert azt a szövetkezeti demokrácia elve megkívánja (bár ez egymagában is lényeges követelmény), hanem azért is, mert ez az akarat és döntési jog a helyi lehetőségeket és a tagok képességeit tükrözi vissza.

Az említett demokratikus lehetőségek és a gyakorlat között esetenként keletkező úr a tagság egészének és minden egyes tagnak a magatartásával is magyarázható. Akarni és tudni kell élni a demokrácia adta lehetőségekkel; a tagoknak meg kell érteniük, tudniuk és érezniük kell, hogy ők az mtsz gazdái, hogy csakis tőlük, a munka és az ügyvezetés iránti magatartásuktól függ a szövetkezet egészének, valamennyiüknek a jóléte. Igényesnek, elvszerűnek és következetesnek kell lenniük mind a maguk választotta vezetőkkel, mind pedig önmagukkal szemben. Ez, véleményem szerint, a szövetkezeti demokrácia megvalósulásának legalapvetőbb követelménye.

Lényegében tehát csakis a szövetkezeti demokrácia tudatos és következetes megvalósításával érhető el a szövetkezetek gazdasági-szervezeti megerősítése és sokoldalú fejlesztése. Ehhez azonban az is szükséges, hogy az mtsz maga egyre többet tegyen tagjaiért, a szövetkezeti vezetők pedig ne feledkezzenek meg arról, hogy a gazdaság nemcsak termelővállalat, hanem egyben társadalmi szervezet, amelynek hivatása a tagság termelőmunkán kívüli élete számtalan vonatkozásának megszerzése is, a szövetkezeti falu általános felemelése az urbanizálás útján. Erre számtalan lehetőség van, csak ki kell aknázni őket kezdeményezéssel, hozzáértő tevékenységgel. Ez pedig nem minden esetben a tagság lelkesedésén, hanem gyakran a hozzá nem értő, felső utasításokat váró, tehetetlen szövetkezeti vezetők felületes

magatartásán múlik. A tapasztalat azt mutatja, hogy — bár a demokrácia a nép uralmát jelenti a népért — nem ritka a hatalmával visszaélő vagy hozzá nem értő szövetkezeti vezető, s ez nagymértékben kihat a szövetkezeti életre, az egész falu közösségének demokratikus fejlődésére.

Az ilyen jellegű magatartás káros következményeit lemérni és számokban kimutatni nem mindig könnyű. De még így is gyakran nyilvánvaló az összefüggés, hiszen a gyakorlat igazolja, hogy abban az mtsz-ben, ahol a vezetés demokratikus alapokon nyugszik, ott a tagság anyagi érdekeltsége megvalósul, minden termelésben részt vevő tag megfelelő javadalmazásban részesül, normális mederben folyik az egész belső gazdasági és társadalmi élet, mindenütt jók az eredmények. Ilyen szövetkezetünk sok van, s efelé fejlődnek a többiek is. Sajnos, ma még olyan szövetkezeteink is vannak, amelyekből mindez hiányzik, bürokratikus, adminisztratív intézkedésekkel igyekeznek vezetni a gazdaságot, hanyagság jellemzi az egész belső életet. Az ilyen gazdaságokban a termelési eredmények sem kielégítőek.

A belső demokratikus igazgatás önállósága és hatékonysága fékezőinek nincs helyük a szövetkezetekben. Az elmondottakból szükségszerűen következik: megfelelő intézkedéseket kell foganatosítani avégett, hogy a termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti önállósága teljes mértékben érvényre jusson, mindenekelőtt a termelés irányának megválasztásában, a bővített újratermelés egész folyamatának megszervezésében. Ez feltétlenül szükségessé teszi a közös gazdaság belső mechanizmusának módosítását is azoknak az intézkedéseknek megfelelően, amelyeket pártunk IX. és X. kongresszusának határozatai alapján az utóbbi években foganatosítottunk.

A termelőszövetkezetek szervezeti felépítése a mindenkori jogi szabályozásban érvényesülő elvek és megszabott keretek között is egymástól eléggé eltérő, változatos lehet, ami a gazdaság termelési profiljától, a gazdálkodás irányától, a helyi sajátosságoktól és sok más tényezőtől függ. Annál fontosabbak azonban a jog talajában gyökerező közös ismérvek, amelyek az öngazgatással járó funkciók sokaságában az általánosan, mindenütt érvényesülő rendet határozzák meg. Ezt a célt szolgálja a szövetkezeti demokrácia, amelynek állandó fejlesztése méltán áll pártunk és államunk érdeklődésének középpontjában és kerül fokozatosan a tudományos kutatás előterébe. Nyilvánvaló, hogy a fejlődés jelenlegi szakaszában minden eszközzel erősíteni, mélyíteni kell a szövetkezeti demokráciát. A szövetkezeti mozgalmat irányító párt-, állami és szövetségi szerveknek, valamint a szövetkezetek választott szerveinek, az egész szövetkezeti tagságnak mindent el kell követnie a szövetkezeti demokrácia tiszteletben tartásáért. Tökéletesíteni kell a belső öngazgatást, növelni a közgyűlés — mint legfelső szerv — szerepét, be kell vonni a tagokat a belső ügyvezetésbe.

Fontos feladat, hogy a szövetkezeti közigazdászok, jogászok, gazdasági szakemberek és a tagság egésze megismerje a szövetkezeti demokrácia elméletét; ezt helyes alkalmazása is megköveteli. Elengedhetetlen, hogy a szélesebb hatókörű politikai és gazdasági vezető funkcionáriusok magukévá tegyék és következetesen alkalmazzák a szövetkezetekre vonatkozó szabályokat, különösen a szövetkezeti demokrácia összetevőit. A szövetkezés, főleg a mezőgazdasági termelőszövetkezés, és annak eredménye mindnyájunk közös ügye.

LUPÁN ERNŐ